

EÖTVÖS LORÁND TUDOMÁNYEGYETEM
BÖLCSÉSZETTUDOMÁNYI KAR
Nyelvtudományi Doktori Iskola
Germanisztikai nyelvtudomány

Doktori (PhD) disszertáció tézisei

Nagy Roland

Kölcsönszavak fonológiai integrációja a holland nyelvbe

Témavezető

Dr. Mollay Erzsébet, CsC, egyetemi docens

Budapest

2010

1 Bevezető

A nyelv legkevésbé stabil, legkönnyebben változó szintje a szókincs. A nyelvi érintkezés során is a szavak az elsők, amelyek egyik nyelvből a másikba kerülnek (Coetsem 1988:26; Thomason és Kaufman 1988:37). A szó azonban olyan – a nyelv több szintjét is önmagában egyesítő egység –, amely ha a kölcsönzés során egyik nyelvből a másikba kerül, akkor szemantikai tulajdonságain túl formai jegyeinek egy részét is megőrizheti (Sankoff 2002:658). Ezen formai jegyek közé tartozik a kölcsönszavak hangtani szerkezete is (Heffernan 2005; LaCharité és Paradis 2005): az egyes hangtestek és fonológiai szegmentumok, ezek sorai és a prozódiai jellemzők, elsősorban a hangsúly.

A kölcsönszavak hangalakja legtöbbször hozzáidomul a kölcsönző nyelv hangrendszeréhez (Bloomfield 1934:445 skk.), ám kellően hosszú és dinamikus nyelvi érintkezés során előfordulhat, hogy a hangalak egyes elemei megtartják eredeti, idegen formájukat (Benkő 1987:197 k.). A kölcsönszavakban olykor idegen, az adott nyelv autochton fonológiájától eltérő prozódiai jegyeket, hangokat és fonotaktikai elrendeződéseket találunk, amilyen például a nazális magánhangzó [ã], a [kru] mássalhangzó-sor és a véghangsúly a mai holland *croissant* [krvas'ã] 'croissant' kölcsönszóban (a dolgozatban és a továbbiakban a nyelv tudományos elnevezését használom: **németalföldi**¹). Ezeknek a nyelv belső fonológiájától eltérő elemeknek és struktúráknak egy része rövid életű, s eltűnik a hangrendszerből, vö. pl. a *croissant* szó informális hollandiai kiejtését [kr'asant]. Vannak azonban olyanok is, amelyek megrekednek és lehorgonyoznak a nyelvben: ezek képezik vizsgálatom tárgyát.

Napjainkra a nemzetközi kölcsönzésfonológiai szakirodalom tetemesre dagadt (pl. Kenstowicz 2007; Kertész 2006; Adler 2006; Boersma és Hamann 2009). Az idegen fonológiai hatások történeti vizsgálatával azonban csak kevés mű foglalkozik (pl. Crawford 2008; Ito és Mester 1995). Az újabb művek elsősorban a kölcsönzés során a beszélőkben lejátszódó online folyamatokat tárgyalják (pl. Peperkamp és Dupoux 2003; Heffernan 2005). Emellett a holland nyelvű szakirodalomban, illetőleg magának a na. nyelvnek a tekintetében a terület egy-egy rövidebb cikk kivételével feltáratlan (Oostendorp 2000; Velde és Hout 2002; Bezooijen és Gerritsen 1994). Dolgozatom ezen a területen kíván újdonságokkal szolgálni.

¹ A továbbiakban a németalföldi rövidítése na., a történeti korszakokéi: középnémetalföldi = kna., ónémetalföldi = óna., újnémetalföldi = úna.

2 A dolgozat témájának és céljának meghatározása

Disszertációm a kölcsönszavakban előforduló idegen eredetű szegmentumoknak és fonotaktikai elrendeződéseknek az autochton hangkészlethez és fonotaktikához való viszonyát vizsgálja a na. nyelvtörténetben a lexikális-kölcsönzés és idegen társadalmi hatások összefüggésében.

A dolgozat deskriptív és diakrón jellegű, és kizárólag a nyelv szegmentális szintjére korlátozódik, vagyis nem tér ki az idegen eredetű prozódiai struktúrákra. Dolgozatomban a nyelvet olyan absztrakt, társadalmi képződménynek tekintem, amelynek belső struktúrája, tehát fonológiája is, minden korszakban megegyezik a beszélők által birtokolt nyelvi kompetenciák összességével. Elsődleges célom a na. sztenderdnyelv **fonológiájában** lezajló történeti változások vizsgálata a **szókölcönzés** és a **szociolingvisztikai** folyamatok tükrében.

Dolgozatomban alapvetően a következő kérdésekre keresem a választ:

- a. Melyek azok a változások a na. nyelv szegmentális fonológiájában, amelyekben a jövevényszavak közvetlenül vagy közvetve szerepet játszhattak?
- b. Nyelvtörténetileg milyen hatása van a szókölcönzésnek a fonológia változásaira, a kettő változásai között milyen párhuzamok vonhatók?
- c. Melyek azok a nyelven kívüli (elsődlegesen szociolingvisztikai), illetve nyelven belüli (fonológiai) tényezők, amelyek a szókölcönzés fonológiai hatását befolyásolják?
- d. Milyen helyet foglalnak el az idegen eredetű szegmentumok és szegmentumsorok a na. nyelv fonológiájában és lexikonjában, vagyis mennyire tekinthetők "németalföldinek"?

3 A dolgozat felépítése

A bevezetés után (I) a téma általános elméleti alapvetéseként egyrészt áttekintést nyújtok a témát érintő legfontosabb általános nyelvészeti szakirodalomról, másrészt bemutatom a kutatás keretét szolgáló konkrét fogalmi és terminológiai háttérrel (II).

A következő fejezettől (III) az általánosról áttérek az általam vizsgált nyelvre: a na.-re. Mivel a fonológiai kölcsönzést nyelvtörténeti korszakonként tárgyalom, szükséges a korszakok és azok hangrendszerének bemutatása. Ez a III. fejezetben történik meg.

Az általános nyelvtörténeti ismertető után a témám szempontjából meghatározó részterületre térek: áttekintem a nyelvtörténet során a na. nyelv szókincsét ért idegen nyelvi hatásokat és a szókölcsonzés szociolingvisztikai hátterét (IV). A cél, hogy a fonológiai kölcsönzést a lexikon változásainak és a társadalmi tényezők alakulásának összefüggésében, komplex egészként mutassam be.

Ezután következik a dolgozat súlypontját adó főtéma tárgyalása (V). Itt megvizsgálom a nyelvtörténet során a na. nyelvet érő, a lexikális kölcsönzéssel összefüggésbe hozható legfontosabb szegmentális változásokat, bemutatom ezek pontos történeti hátterét, és meghatározom helyüket a nyelv hangrendszerében.

Végül összegzem a dolgozat legfontosabb eredményeit (VI), választ adok a bevezetőben feltett kérdésekre, és röviden bemutatom a további kutatások lehetséges irányát. A dolgozat végén elhelyezett függelékben (VII) saját készítésű hangtörténeti és egyéb referenciatáblázatokat helyeztem el.

4 A dolgozat egyes fejezeteinek áttekintése

II. A dolgozat általános nyelvészeti hátterének megalapozása

A fejezetben először áttekintem a kölcsönzésfonológia súlypontjainak fejlődését a 19-20. század nyelvészeti szakirodalmának néhány jelentősebb művében. Az összefoglalás távolról sem kimerítő, csupán a "hagyományos" nyelvészeti irányzatok (újgrammatikusok, strukturalizmus, generatív áramlatok) prominensebb (és fellelhető) munkáira tér ki (pl. Paul 1920; Saussure 1967; Trubetzkoy 1962; Jakobson és Halle 1956; Bloomfield 1934; Weinreich 1964; Chomsky és Halle 1968; King 1969) .

Ezután bemutatom a dolgozat konkrét elméleti keretét, amelyet Frans van Coetsem *Loan Phonology* (1988) című strukturalista munkája ad. A terminológia tömör összefoglalását az alábbi ábra adja:

A fonológiai kölcsönzés összefoglaló táblázata (1988:10 k., 14 k. 16 skk.)

NYELV:	ÁTADÓ NYELV	ÁTVEVŐ NYELV			
		nyelvi üzenet		nyelvi kód	
FOLYAMAT:		fonológiai kölcsönzés		beilleszkedés: lexikális diffúzió	
ELEM:	átadó nyelvi fonológiai elem	kölcsön-szegmentum		belső fonológiai elem	
PÉLDA:	fr. <i>mar<u>ch</u>e</i> [marʃ]	imitáció	[marʃ]	adaptáció	hanghelyettesítés: na. <i>mar<u>s</u></i> 'menet(el)'
	fr. <i>par<u>f</u>um</i> [parfɛ̃] 'parfüm'		[parfɛ̃]	→	betűejtés: <i>par<u>f</u>um</i> [parfym] 'parfüm'
	fr. <i>centrifuge</i> [sɑ̃trifʏz(ə)]	→	[sɛntrifʏzə]	integráció	na. <i>centrifuge</i> [sɛntrifʏzə]
FUNKCIÓ:		beillesztődött az átvevő-nyelvbe (funkcionális)			
ADAPTÁLHATÓSÁG:		adaptálható		nem adaptálható	
VARIÁCIÓ:		van kiejtésvariáció →		nincs kiejtésvariáció	
IDEGENSÉG:	idegen	nem idegen kontinuum			

III. A németalföldi nyelv történeti fejlődésének vázlatos ismertetése; az egyes nyelvtörténeti korszakok fonológiai rendszerének és változásainak bemutatása

A fejezet röviden összefoglalja a na. nyelv történeti fejlődésének szakaszait. A nyelvtörténeti szakaszok jellemzése során térben és időben körülhatárolom az egyes nyelvállapotokat, és áttekintem a hangkészletet és annak legfontosabb változásait. A fejezet céljai a következők:

(1) Az itt nyújtott hangtani áttekintés keretét, viszonyítási rendszert teremt ahhoz, hogy a kölcsön-szegmentumok helyzetét a na. nyelvtörténetben pontosan meghatározhassuk.

(2) A nyelvtörténet "külső" komponensének leírása a fonológiai kölcsönzésben megnyilatkozó változások és a szociolingvisztikai változók közötti összefüggések világosabb feltárását szolgálja.

(3) A fejezet célja továbbá, hogy valamelyest pótolja azt a hiányt a magyarországi germanisztikai szakirodalomban, amely a na. nyelvtörténettel, és azon belül a hangtörténetével kapcsolatban fennáll.

IV. A fonológiai kölcsönzés forrása: a szókölcönzés

A lexikális befolyás vizsgálatának célja, hogy egyrészt a kölcsönzés forrása (az átadó nyelv), mértéke (az átvett szavak száma) és intenzitása (az átvételek megoszlása időben), másrészt a fonológiában bekövetkezett változások közötti összefüggéseket feltárjam. Az idegen hangtani elemeket és szerkezeteket kölcsönszavak hordozzák, ezért a szótól mint nyelvi elemtől függetlenül ezek nem vizsgálhatóak (Bynon 1997:181; Coetsem 1988:98 skk.). Ez a fejezet áttekinti a na. szókincset ért idegen hatásokat a négy legfontosabb átadó nyelvet illetően, továbbá a kölcsönzés társadalmi, szociolingvisztikai hátterét. A négy átadó nyelv, amely a na. nyelv szókincsére a legnagyobb hatással volt: sorrendben a latin, a francia, az angol és a német.

V. A lexikális kölcsönzés fonológiai hatásának történeti vizsgálata a németalföldi nyelvben

Ebben a fejezetben – végighaladva a na. nyelvtörténeten – megvizsgálom a kölcsönszavakban megjelenő idegen szegmentumok és szegmentumsorok történetét és azok hatását az autochton fonológiára. Olyan fonológiai változásokat mutatok be, amelyek az idegen nyelvi hatásnak, s ezen belül elsősorban a lexikális kölcsönzésnek köszönhetőek. A jelenségeket megvizsgálom az idegen fonológiai hatások két alapvető típusának szempontjából:

- (a) átvevő nyelvi közvetítés: az átvevő nyelv beszélői beillesztik nyelvhasználatukba az átadó nyelv hangtani elemeit (=fonológiai kölcsönzés), pl. a na. beszélők francia kölcsönszavakban idegen szegmentumokat ejtenek;
- (b) átadó nyelvi közvetítés: az átadó nyelv beszélője saját nyelvének hangtani jegyeit illeszti be az idegen, átvevő nyelvbe (=sztrátum-hatás), pl. amikor a francia anyanyelvű beszélő a na. beszédben nazalizálja a magánhangzókat.

Bemutatom a fonológiai kölcsönzések átvevő nyelvben való fejlődésének két alapvető módját: az **adaptációt**, azaz a belső fonológiai rendszerhez való alkalmazkodást, és az **integrációt**, azaz a belső fonológiai rendszerbe való beépülést; továbbá ezek menetének, lehetséges okainak, kronológiájának, és az idegen fonológiai hatások lexikális és "külső" nyelvtörténeti változásainak összefüggéseit.

A fejezet több alfejezetre oszlik: az idegen szegmentális hatásokat korszakanként tárgyalom, egyrészt mivel ezek szociolingvisztikailag több szempontból jelentősen különböznek (pl. óna. korszak: minimális írásbeliség, kna. korszak: növekvő írásbeliség, szűk körű írástudás, úna.: kiterjedt írásbeliség, széleskörű írástudás), s így a nyelvben megjelenő fonológiai hatás is különböző, másrészt mert a korszakanként rendelkezésre álló adatok típusa más-más feltárási módszereket tesz lehetővé.

Munkamódszerem a korábbi nyelvállapotok (ó-, és kna.) esetében először a nyelvtörténeti szakirodalom "átfésüléséből" állt: vajon találhatóak-e benne utalások az adott korszakban történt idegen fonológiai hatásokra vonatkozóan. Azután ellenőriztem a kérdéses szavak és szócsoportok korabeli alakjait, illetve a mai nyelvben való előfordulásukat. Az így, "két irányból" feltárt – gyakran a szakirodalom csupán egy-egy elejtett utalásából, példájából kiderülő – információkat azután részletesen kidolgoztam, s megpróbáltam pontosan rekonstruálni a folyamatokat.

Dolgozatom súlypontját az úna. fejezet képezi. A korszak vizsgálata során a munka kiindulópontja – a korábbi korszakoktól eltérően – alapvetően nem az idegen szegmentális fonológiai hatások "felfedezése", hanem a már felismert hatások alaposabb feltárása volt. E fejezetben egy, a na.-ben még nem alkalmazott kutatási módszerrel elemzem a fonológiai kölcsönzéseket.

A módszer rövid jellemzése:

1. A rendelkezésre álló kiejtési, ill. kiejtési adatokat közlő szótárak segítségével összeállítottam egy korpuszt majd egy adatbázist a vizsgálandó szegmentumokat tartalmazó sztenderdnyelvi szavakból (Coninck 1970; Heemskerk és Zonneveld 2000; Bastiaansen 2008; Boon és Geeraerts 2005).
2. Összegyűjtöttem az alternatív, adaptált kiejtési variációkat, pl. *cartoon* [kart'**u**:n]~[kart'**un**] 'rajzfilm'.
3. A korpusz minden egyes eleménél ellenőriztem az etimológiai szótárakban az átadó nyelvet, amelyből az adott szó közvetlenül a na.-be került, továbbá a szó első írásos megjelenésének idejét (pl. Philippa et al. 2004; Franck 1892).
4. A korpusz adatait két sztenderd, anyanyelvi beszélővel ellenőriztem (egy holland és egy flamand). A két referencialany segítségével külön-külön ellenőriztük a szavak kiejtészváltozatait, majd azok ismertségét, illetve stílusértékét. Összességében elmondható, hogy a kontroll során nem akadt olyan eltérés vagy kiegészítés, amely a korpuszban megjelenő kiejtési formák

adatait szignifikáns módon befolyásolta volna, ezért a kontrolladatok közlésétől dolgozatomban eltekintek.

Az adatbázis elemzése során minden kölcsön-szegmentum esetében négy konkrét kérdésre kerestem a választ: (1) vajon honnan erednek a kérdéses hangok (csak egy bizonyos nyelvből átvett szavakkal kerültek a nyelvbe vagy több nyelvből), (2) mióta vannak jelen a nyelvben, (3) vajon milyen helyet foglalnak el a na. fonológiában (a fonológiai kód "teljes jogú" részei a szegmentumok vagy csak alkalmi kölcsönzések, vagyis időleges, marginális kiejtés-variációk), és végül (4) melyek azok a tényezők, amelyek az esetleges integrációt elősegítik, elősegítették, illetve mik az adaptáció legfőbb irányai.

Az elemzések segítségével meglehetősen biztonsággal meg lehetett határozni a kölcsön-szegmentumok "életkorát" a nyelvben. A modern korpusz adatbázisos elemzés alátámasztotta például a kna. fejezetben feltárt eredményeket, mely szerint a 3 kna. korszakban az ófrancia kölcsönzések révén integrálódott a hangrendszerbe, szemben az f-sel. Az is kiderül, hogy az egyes kölcsön-szegmentumok életkora egybeesik az átadó nyelv lexikális befolyásának intenzív korszakaival, pl. a tʃ a 20. századi angol hatással. A fejezet további eredményeit a dolgozat VI. összegző fejezete foglalja össze, melyeket a következő részben adok közre.

5 A kutatás eredményeinek összefoglalása

A kutatás során választ adtam a dolgozat célkitűzéseiben megfogalmazott kérdésekre. A válaszokban néhány általános nyelvészeti szempontból is jelentős eredményt is bemutatok.

- a. Melyek azok a szegmentális változások a na. nyelv szegmentális fonológiájában, amelyekben a jövevényszavak közvetlenül vagy közvetve szerepet játszhattak?

A bemutatott fonológiai jelenségek legnagyobb részében a kölcsönzések által hordozott idegen fonológiai elemek vagy szerkezetek változást okoztak a na. fonológiában. Ez azokat az eseteket jelenti, ahol az átadó nyelvi elem vagy szerkezet integrálódott a na. fonológiába, például a kna. korszakban az *ir* hangkapcsolat vagy a 3 stb. A vizsgált, kölcsönzésekben megjelenő idegen hangok között azonban voltak olyanok is, amelyek nem hoztak fonológiai változást, hanem adaptáció révén elveszítették idegenségi jegyeiket és alkalmazkodtak az átvevő nyelv fonológiájához, például az ófrancia zár-réshangok a kna. korszakban ófr. *chartre* [tʃ'artr(ə)] → kna. *sarter* [s'artər] 'karta'.

Az óna. és részben a kna. korszakban bemutatott hangváltozások azonban valószínűsíthetően nem a kölcsönszavak hatására, hanem általában véve az intenzív idegen nyelvi hatás eredményeként zajlottak le. Ezek a változások tehát nem átvevő nyelvi, hanem átadó nyelvi közvetítés révén mentek végbe. Ezt támasztotta alá egyrészt azoknak a kölcsönszavaknak az alacsony száma, amelyeknek a hangváltozás esetleg köszönhető lett volna, másrészt a hangváltozások "hangtörvény-szerű" működése, harmadrészt pedig a kor igen intenzív szociokulturális és nyelvi érintkezése.

- b. Nyelvtörténetileg milyen hatása van a szókölcsonzésnek mint lexikális folyamatnak a fonológia változásaira, a kettő változásai között milyen párhuzamok vonhatók?

A bemutatott elemzések alapján elmondható, hogy a fonológiai kölcsönzés szempontjából alapvetően meghatározó a lexikális tényező. A szókölcsonzés és a fonológiai kölcsönzés között két szempontból állíthatunk fel összefüggést: egyrészt a mennyiség, másrészt az időtartam szempontjából.

- A lexikális kölcsönzés mennyisége és a fonológiai hatás viszonylatában elmondható, hogy egészében véve a szókölcsonzés növekedése megmutatkozik a fonológiai kölcsönzések számának növekedésében is. Az úna. korszakban megnövekszik a szókölcsonzések száma, ezzel párhuzamosan a korszakban jóval több kölcsön-segumentumot találunk, mint korábban, gondoljunk a három magánhangzó-sorra, amely önmagában tíz kölcsön-magánhangzót foglal magába: **i:**, **y:**, **u:**, **œ:**, **ɛ:**, **ɔ:**, **a:**, **ẽ**, **õ**, **ã**.

Az egyes kölcsön-segumentumok esetében viszont a kölcsönzések száma önmagában nem feltétlenül meghatározó. Ezt példázza a "rövid-hosszú" **œ:**, amely mindössze 12, és a fonetikailag hosszú **y:**, amely mindössze 3 kölcsönszóban fordul elő, mégis integrált stabil részei a sztenderdnyelv fonológiájának. Ebből az is kiderül, hogy a fonológiai kölcsönzés stabilitását az átvevő nyelvben alapvetően más tényezők is befolyásolják, melyekre alább a c. pontban térek ki. Emellett azonban igaz, hogy a fonológiai kölcsönzés adaptációját gátolhatja a kölcsönzések nagy száma. Erre láthatunk példát az úna. nazális magánhangzók vagy az **ʃ** esetében, amelyek adaptációjának valószínűleg a kölcsönszavak magas száma a gátja.

- A szókölcsonzés időtartama önmagában nem meghatározó a fonológiai kölcsönzés szempontjából. A kna. korban például az **ʃ** nem tudott integrálódni a nyelvbe, noha bizonyos, hogy évszázadokon át kerültek **ʃ**-t tartalmazó szavak a na.-be. Ugyanez a

szegmentum az úna. korszakban sikerrel integrálódik, a nyelvben bekövetkezett fonológiai változások révén. Ugyanakkor figyelmet érdemel, hogy az összes bemutatott kölcsön-szegmentum legalább egy-két évszázada jelen van a nyelvben, mialatt újabb és újabb kölcsönzések révén egyre több szóban jelent meg, ezzel növelve stabilitását.

- A forrásnyelv kapcsán megemlítendő, hogy mindegyik kölcsön-szegmentum először csupán egyetlen nyelvből származó kölcsönszavak révén került a nyelvbe, azonban később több nyelvből is átkerülnek szavak, amelyek kiejtésében szintén megjelenik a kölcsön-fonéma.
- Önmagában sem a lexikális kölcsönzés mennyisége, sem pedig időtartama nem feltétlenül döntő a kölcsön-szegmentumok integrálódása szempontjából. Ennek elsődleges oka az, hogy a fonológiai kölcsönzés éppen a lexikális elemekhez való kötöttsége révén egyik szóról a másikra hat, vagyis lexikálisan diffúzionál. Éppen ebben különbözik az átadó nyelvi közvetítéstől, amely a hagyományos hangváltozáshoz hasonlóan nem a lexikális elemek viszonylatában, hanem a szegmentum viszonylatában hat és terjed. Dolgozatomban a két folyamat különböző viselkedése megmutatkozott például az óna. magánhangzó-változások és a kna. **ʒ** integrációja között.

c. Melyek azok a nyelven kívüli (elsődlegesen szociolingvisztikai), illetve nyelven belüli (lexikális és fonológiai) tényezők, amelyek a szókölcönzés fonológiai hatását befolyásolják?

A na. nyelvtörténetben bemutatott idegen nyelvi fonológiai hatások szoros összefüggésben állnak a szociokulturális és nyelvi érintkezés intenzitásának változásával. Az óna. korszakban tárgyalt hangváltozások valószínűleg nem a lexikális kölcsönzés hatásának, hanem az átadó nyelvi közvetítésnek köszönhetőek. A kna. korban vázolt hangváltozások egyike (az **ui**¹ diftongizációja) még átadó nyelvi közvetítésről tanúskodik, ám a változások legnagyobb része már egyértelműen a lexikális kölcsönzés hatására megy végbe, például a zöngésségi kontraszt fonémizálódása az **s~z**, **f~v** esetében, pl. ófr. *fier* → kna. *fier* [fiær] 'büszke' ≠ kna. *vier* [viær] 'négy'. Az úna. korszakban már kizárólag fonológiai kölcsönzéseket találunk, az átadó nyelvi közvetítésnek nyoma sincs. Ez összhangban van a korok társadalmi és nyelvi viszonyaival: az óna. korszakban igen intenzív a kapcsolat a francia és a na. között minden téren, nagyfokú a kétnyelvűség; a kna. korszakban még mindig meglehetősen intenzív a francia-na. kapcsolat, ám már gyengébb, mint korábban; az úna.-ben azután (a

sztenderdnyelv tekintetében) fokozatosan elgyengül. A három korszak szociokulturális és nyelvi viszonyainak változásai tehát tükröződnek az idegen eredetű fonológiai hatás formájában és viszont: dinamikus kapcsolat = átadó nyelvi közvetítés, közepesen dinamikus kapcsolat = átadó és átvevő nyelvi közvetítés, kevésbé intenzív kapcsolat = átvevő nyelvi közvetítés.

A nyelven kívüli tényezők közül ki kell hangsúlyozni a helyesírás és az írástudás szerepét a fonológiai kölcsönzésben. Az írott alak, és a helyesírás hatása mind az adaptációban (vö. például a betűjeletes adaptációkat a kna. alveoláris réshangok esetében), mind az integrációban igen jelentős (vö. például a **ps-** vagy az **ir** integrációját). A helyesírás alapvetően mint idegenség-jelölő működik, és ez nem csupán az idegen grafémákra igaz – például a **ks** hangot jelölő <x>, amely csak kölcsönszavakban fordul elő –, hanem az idegen graféma–fonéma megfelelésekre is, például az angol kölcsönszavakban a <j> graféma, amelynek értéke nem [j], hanem [dʒ]. Az írás-olvasás elterjedése éppen ezért nagy hatással volt a fonológiai kölcsönzésre. Részben ez tette lehetővé például az úna. korszakban a zár-réshangok integrációját, illetve ez akadályozta meg a *plaats* 'hely' szó *plaas*-ként való adaptációját.

A nyelven belüli tényezők közül a strukturális tényezők kaptak nagyobb hangsúlyt dolgozatomban. Szerkezeti szempontból vizsgálataim igazolták azt az általános tézist (Coetsem 1988), mely szerint a nyelv szintagmatikus szintje fogékonyabb a változások iránt, mint a paradigmikus. A dolgozatomban bemutatott fonológiai kölcsönzések legnagyobb része a belső fonológiai rendszer elemeinek újrendeződését okozta, például az úna. **tʃ** a belső fonológiában fonémikus **t** és az allofónikus **ʃ** kombinációjaként való értelmezése révén integrálódott, vagyis csupán indirekt módon eszközölt ki paradigmikus változást. Ugyanezen zár-réshang integrációja a kna. korszakban azért hiúsult meg, mert még nem volt jelen a belső hangkészletben a **ʃ**, így az integráció közvetlen paradigmikus változás lett volna. Az úna. nazális magánhangzók integrálódása is felfogható szintagmatikus változásként, hiszen a nazális jegy allofónikusan jelen van a na. poszt-lexikális fonológiájában. Érdekes kivételt képez a kna. korszakban integrálódó **ʒ**, amelynek integrációja paradigmikus változás, hiszen egy új elemet, új képzési hely-jegyet hozott a hangkészletbe, a palato-alveoláris képzési jegy ugyanis nem szerepelt a na. hangkészletben. Habár a **ʒ** integrálódása részben biztosan az (ó)francia szavakban igen gyakori *-ge* [ʒə] végződés rovására írható, integrálódásának pontos körülményeinek feltárásához további kutatásra lesz szükség, ami dolgozatom folytatásának egy lehetséges irányát képezi.

- d. Milyen helyet foglalnak el az idegen eredetű szegmentumok és szegmentumsorok a na. nyelv fonológiájában és lexikonjában, vagyis mennyire tekinthetők "németalföldinek"?

A kölcsön-szegmentumok pontos helyét igen nehéz meghatározni az átvevő nyelv fonológiájában. Az integráltság fokmérői: az adaptált alakok aránya, a nyelvben való jelenlét időtartama, mind meglehetősen relatív fogalmak, amelyek a fonológiai "nem idegen" részének kontinuumában nem jelölnek ki kellően pontos helyet. A vizsgált kölcsön-szegmentumok több esetben hosszú évszázadok óta jelen vannak, egy-egy szóban mégis van adaptált variánsuk: például a hosszú *ɛ*-nek, amely mintegy négy évszázada jelen van, több szó esetében is van adaptált variációja, pl. *parterre* [part'ɛ:rə]/[part'erə] 'színházi földszint'.

A kérdés nehézségét az adja, hogy a fonológiai kölcsönzést tartalmazó kölcsönszavakat egyfajta kohézió tartja össze, amelynek alapjai éppen idegenségi jegyek. Habár diffúzió révén társulhatnak újabb tagok a csoporthoz és le is szakadhatnak róla, maga a csoport egyben marad mindaddig, amíg az idegenségi jegyek összetartják. Dolgozatom ezen jelek közül csupán egyet vett górcső alá, magát az idegen szegmentumot. Ám a már említett helyesírás, a hangsúly, a morfológiai viselkedés, a jelentés mind-mind egy-egy olyan idegenségi jegy, amely lexikális egységek csoportját és velük együtt a kölcsön-szegmentumok csoportját is egyben tartja. Dolgozatom vizsgálatai alapján a fenti kérdésre nem lehet kielégítő választ adni. A kérdés megválaszolásához egy jóval szélesebb – nem csupán a szegmentális fonológiai szintet vizsgáló – kutatásra volna szükség. Továbbá fontos volna a tényleges nyelvhasználat vizsgálatára (vö. pl. Bezooijen és Gerritsen 1994), hogy ezáltal a tényleges adaptációs és egyéb variációs arányokat meg lehessen állapítani.

6 További lehetőségek a németalföldi kölcsönzés-fonológiai kutatásokban

A további lehetséges kutatási irányok közül a még nem tárgyalt na. kölcsön-szegmentumok vizsgálata kínálkozik legkézenfekvőbbnek. Ezek közé tartozik például a veláris *g*, pl. *goal* [gol] 'gól'), amely már régóta "hiányzik" a na. fonológiából, vagy a palatális *ɟ* és *ɲ*, pl. *djembé* [ɟ'embe] 'afrikai dobfa', *oranje* 'narancssárga'. Habár ez utóbbiakat többnyire szegmentumok soraként kezeli a szakirodalom (*ɟ* = *dj*, *ɲ* = *nj*), anyanyelvű beszélőkkel –

többek között szótagolással – végzett rövid felméréseim azt mutatták, hogy a beszélők meglehetősen ambivalensek a kérdésben.

Disszertációm csupán első lépésként fogható fel a teljes kölcsön-szegmentum készlet bemutatásában. Az összes kölcsön-szegmentum teljes körű feltárása mellett a fonotaktikai vizsgálatok egy másik, meglehetősen tágas terepet biztosítanak a további kutatások számára. Módszertanilag feltétlenül szükséges volna a valós nyelvhasználatra irányuló kutatásokat végezni, így lehetne ugyanis csak torzítatlan képet kapni az egyes kölcsön-szegmentumok tényleges helyzetéről a nyelvben.

A kutatás másik nagy területe például a történeti elemzések tovább bővítése, és a közvetlen, primer források alaposabb feltárása (például a 3-vel kapcsolatban). A kutatás egyéb lehetséges irányainak száma tulajdonképpen határtalan. A na. kutatásokban az említett területek mind meglehetősen szűznek mondhatók.

7 A tézisekhez felhasznált irodalom

- Adler, Allison. 2006. Faithfulness and perception in loanword adaptation: A case study from Hawaiian. *Lingua* 116.1045, 1024.
- Bastiaansen, Cora (szerk.) 2008. *Groot woordenboek hedendags Nederlands*. 4. ed. Utrecht: Van Dale.
- Benkő, Loránd. 1987. *A történeti nyelvtudomány alapjai*. Budapest: Tankönyvkiadó.
- Bezooijen, Renée van, és Marinel Gerritsen. 1994. De uitspraak van uitheemse woorden in het Standaard-Nederlands. Een verkennende studie. *De Nieuwe Taalgids* 87.145-160.
- Bloomfield, Leonard. 1934. *Language*. London: Allen & Unwin.
- Boersma, Paul, és Silke Hamann. 2009. Loanword adaptation as first-language phonological perception. *Loan phonology*, szerk. by Andrea Calabrese, 11-58. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Pub. Co.
- Boon, Ton den, és Dirk Geeraerts (szerk.) 2005. *Groot Woordenboek Van De Nederlandse Taal*. 14. ed. Utrecht: Van Dale Lexicografie.
- Bynon, Theodora. 1997. *Történeti nyelvészet*. (Ford.) Tamás Gherdán és Tamás Számadó. Osiris Tankönyvek. Budapest: Osiris.
- Chomsky, Noam, és Morris Halle. 1968. *The Sound Pattern of English*. New York, Evanston, and London: Harper & Row, Publishers.
- Coetsem, Frans van. 1988. *Loan Phonology and the Two Transfer Types in Language Contact*. Publications in language sciences. Dordrecht, Holland: Foris Publications.
- Coninck, René de. 1970. *Groot Uitspraakwoordenboek Van De Nederlandse Taal*. Antwerpen:

- De Nederlandsche Boekhandel.
- Crawford, Clifford. 2008. An evolutionary account of loanword-induced sound change in Japanese. *University of Pennsylvania Working Papers in Linguistics* 16.
<http://repository.upenn.edu/pwpl/vol14/iss1/5/>.
- Franck, Johannes. 1892. *Etymologisch woordenboek der Nederlandsche taal*. 's-Gravenhage: Martinus Nijhoff. <http://www.archive.org/details/etymologischwoo00frangoog>.
- Heemskerck, Josée, és Wim Zonneveld. 2000. *Uitspraakwoordenboek*. Utrecht: Het Spectrum.
- Heffernan, Kevin. 2005. Phonetic similarity and phonemic contrast in loanword adaptation. *Toronto Working Papers in Linguistics* 24.117-123.
- Ito, Junko, és Armin Mester. 1995. The core-periphery structure of the lexicon and constraints on reranking. (Szerk.) Jill Beckman, Suzanne Urbanczyk, és Laura Walsh. *University of Massachusetts Occasional Papers in Linguistics [UMOP]* 18: Papers in Optimality Theory.181-209.
- Jakobson, Roman, és Morris Halle. 1956. *Fundamentals of Language*. 's-Gravenhage: Mouton & Co.
- Kenstowicz, Michael. 2007. Saliency and similarity in loanword adaptation: a case study from Fijian. *Language Sciences* 29.316-340. doi:10.1016/j.langsci.2006.12.023.
- Kertész, Zsuzsa. 2006. Approaches to the phonological analysis of loanword adaptation. *The Even Yearbook*. The Even Yearbook. seas3.elte.hu/delg/publications/even/2006/06ke.pdf.
- King, Robert D. 1969. *Historical Linguistics and Generative Grammar*. Englewood Cliffs, N.J: Prentice-Hall.
- LaCharité, Darlene, és Carole Paradis. 2005. Category Preservation and Proximity versus Phonetic Approximation in Loanword Adaptation. *Linguistic Inquiry* 36.223-258.
- Oostendorp, Marc van. 2000. 'Leenwoordfonologie' in het Esperanto. *Gramma* 7.137-148.
- Paul, Hermann. 1920. *Prinzipien Der Sprachgeschichte*. 5. ed. Halle a. S.: Max Niemeyer.
- Peperkamp, Sharon, és Emmanuel Dupoux. 2003. Reinterpreting loanword adaptations: the role of perception. (Szerk.) Josep Sola-Solé. *Proceedings of the 15th International Congress of Phonetic Sciences Barcelona, 3-9 August 2003* 15.367-370.
- Philippa, Marlies, F. Debrabandere, Arend Quak, T.H. Schoonheim, és Nicoline van der Sijs (szerk.) 2004. *Etymologisch Woordenboek Van Het Nederlands*. Amsterdam: Amsterdam University Press. <http://www.etymologie.nl/>.
- Sankoff, Gillian. 2002. The Linguistic Outcomes of Language Contact. *The Handbook of Language Variation and Change*, szerk. by J. K Chambers, Peter Trudgill, és Natalie Schilling-Estes, 639-668. Blackwell Handbooks in Linguistics. Malden, MA: Blackwell.
- Saussure, Ferdinand de. 1967. *Bevezetés az általános nyelvészetbe*. (Ford.) Éva B. Lőrinczy. 3. ed. Budapest: Gondolat.

- Thomason, Sarah Grey, és Terrence Kaufman. 1988. *Language Contact, Creolization, and Genetic Linguistics*. Berkeley: University of California Press.
- Trubetzkoy, Nikolay Sergeevich. 1962. *Grundzüge der Phonologie*. 3. ed. Göttingen: Van Den Hoeck & Ruprecht.
- Velde, Hans van de, és Roeland van Hout. 2002. Uitspraakvariatie in leenwoorden. (Szerk.) Philippe Hiligsmann és E. Leijnse. *NVT-onderwijs en -onderzoek in Franstalig gebied* 1.77-95.
- Weinreich, Uriel. 1964. *Languages in Contact. Findings and Problems*. 2. ed. London, The Hague, Paris: Mouton & Co.